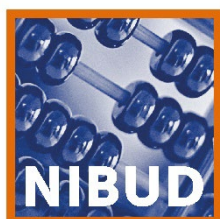

Je geld,
je toekomst

Deel #1

GOED VOORBEREID OP DE TOEKOMST: ECONOMISCHE KEUZES TIJDENS HET LEVEN

ANGLE

Gerealiseerd met financiële steun van de Europese Unie - Erasmus+ project
2020-1-IT02-KA203-079758

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

De Europese Commissie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van deze publicatie, en accepteert geen enkele aansprakelijkheid voor schade ontstaan door of ten gevolge van het gebruik van deze uitgave, of door informatie aangeboden in deze uitgave, of door onvolledigheid, op welke manier dan ook.

Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het Nibud/Tilburg University. Het gaat hierbij om druk, film, fotokopie en andere vormen van reproductie.

© Nibud/Tilburg University, 2022

Dit boekje is deel 1 in een serie van 5 boekjes. Het doel van deze boekjes is de economische en financiële geletterdheid van jongeren te verbeteren. Economische en financiële geletterdheid is basiskennis die bij voorkeur al op jonge leeftijd wordt verworven, zodat mensen later betere financiële beslissingen kunnen nemen. Dit geldt met name voor beslissingen die gevolgen hebben op de lange termijn en waarbij moet worden gedacht in termen van de hele levensloop. De 5 delen hangen samen en verwijzen naar elkaar. Toch kan elk deel ook onafhankelijk van de andere boekjes gelezen worden.

Het 1ste boekje in de serie, dit deel, biedt een algemene inleiding van de begrippen die nodig zijn om financiële beslissingen te nemen gedurende de levensloop. De andere 4 delen behandelen de belangrijkste economische beslissingen die relevant zijn in verschillende stadia van de levensloop. Het 2de deel gaat over opleidingskeuzes. Zoals de beslissing wanneer je school verlaat en gaat werken of hoeveel energie je stopt in je studie. Deel 3 gaat over sparen en lenen. Boekje 4 behandelt veel aspecten van een van de belangrijkste financiële beslissingen in het leven van veel mensen: de aankoop en financiering van een eigen huis. Tot slot gaat deel 5 over pensioenen en financiële zekerheid na je pensionering.

De 5 boekjes maken deel uit van het project A network game for lifecycle education (ANGLE), gefinancierd door het Erasmus+ programma van de Europese Unie. Dit project is gericht op het bevorderen en verbeteren van de financiële en economische geletterdheid van jongeren in Europa. Het hanteert een levensloopperspectief om jongeren te helpen langetermijnoverwegingen mee te nemen en na te denken over de toekomstige gevolgen van hun beslissingen. Naast de boekjes richt ANGLE zich op het ontwerp van een bordspel dat jongeren helpt hun financiële en economische vaardigheden te verbeteren door actieve betrokkenheid en participatie. Het lezen van de boekjes is een uitstekende voorbereiding op het spelen van het spel. Maar ook als het spel niet gespeeld wordt, helpen de boekjes mensen bewuster en vaardiger te maken bij het nemen van belangrijke economische en financiële beslissingen.

Dit boekje is geschreven door Arthur van Soest van Tilburg University, met financiële steun van de EU – Erasmus+ programma. Voor meer informatie, zie de [website over het project ANGLE](#).

Deel 1

Goed voorbereid op de toekomst: economische keuzes tijdens het leven

Kijk hoe zelfverzekerd ze loopt en praat. Alsof ze alles wat ze wilde bereiken, heeft bereikt. Het is natuurlijk nogal makkelijk om succesvol te zijn als je bent geboren in een bevoorrecht gezin en je je niet elke maand zorgen hoeft te maken hoe je moet rondkomen.

*'Alles wat de moeite waard is om te doen, is de moeite waard om goed te doen',
Hunter S. Thompson.*

1. Jeugd: Niet alleen rozengeur en maneschijn

Maria, midden zestig, lijkt inderdaad een vrouw die alles heeft bereikt. Ook nu ze ouder wordt en net met pensioen is gegaan. Ze is meer dan 30 jaar universitair hoofddocent geweest in moderne literatuur en geniet nu van haar pensioen, met genoeg middelen om te kunnen reizen, musea te bezoeken en vol energie een cultureel leven te leiden.

Na een ochtend in de bibliotheek gaat ze terug naar huis, maar eerst brengt ze nog een bezoekje aan de plaatselijke supermarkt. In haar boodschappentas heeft ze de ingrediënten die haar man Peter haar heeft gevraagd mee te nemen om een lekker diner te bereiden voor hun zoon en henzelf. Ze moet opschieten, want over een paar minuten hebben ze een video-call met hun dochter die met haar partner in het buitenland woont.

'Die vrouw heeft geluk' denken de meeste mensen waarschijnlijk. Als ze beter zouden weten, dan weten ze dat het niet alleen een kwestie van geluk is, maar ook van het nemen van verstandige en vooruitziende beslissingen op het juiste moment. Maria komt niet uit een rijke familie. Je zou de achtergrond van haar familie lagere middenklasse kunnen noemen. Haar vader, een man met strenge principes, traditiegetrouw, en als kostwinner van het gezin zeer voorzichtig met geld en financiële zaken, heeft in een kleine schoenenwinkel gewerkt. Haar moeder, nu bijna 90, is net als de meeste vrouwen van haar generatie altijd huisvrouw geweest. Ze besteedde haar aandacht aan het gezin, afgezien van een baantje als naaister – zwart betaald – voor vrienden en bekenden.

Maria's jeugd was niet altijd 'rozengeur en maneschijn', want het gezin kon slechts rekenen op een klein, maar stabiel **inkomen**. Ze groeide op in een omgeving waar op het geld werd gelet, waardoor ze aan haar jeugd enkele praktische financiële levenslessen heeft overgehouden.

Van het zakgeld dat Maria elke maand van haar ouders kreeg, in ruil voor kleine huishoudelijke klusjes, leerde ze dat je geld kunt sparen om te voorkomen dat je krap bij kas zit als je iets wilt kopen. Niet dat ze koopverslaafd was: soms kocht ze een ijsje in de zomer en warme chocolademelk in de winter. De rest ging op de spaarrekening die haar vader voor haar had geopend. Ze hoefde zich niet te schamen als haar vader zag hoeveel ze spaarde. Bovendien had Maria, zonder dat ze gierig was, zelf ook plezier in de som geld die ontstond uit de kleine maandelijkse stortingen. Haar vader

INKOMEN EN VERMOGEN

Inkomen is geld dat regelmatig binnenkomt, bijvoorbeeld elke maand of elk jaar of zelfs een heel leven, in ruil voor arbeid, of het leveren van diensten via financiële activa (rentes op spaarrekeningen of rendement op beleggingen) en materiële activa (huren).

Voorbeelden: salaris, dividend op aandelen.

Vermogen is de waarde van financiële en/of materiële activa die in het bezit zijn van een persoon, gezin of bedrijf op een bepaald moment in de tijd.

Voorbeelden: tegoeden op de bankrekening, obligaties of aandelen (financiële activa), een huis of ander vastgoed, of een auto (materiële activa).

RENTEPERCENTAGE

Het rentepercentage is wat de lener moet betalen aan rente, uitgedrukt als een (meestal jaarlijks) percentage van de uitstaande lening (zie deel 3).

Een voorbeeld is een bankdeposito, beschouwd als geld 'geleend' aan de bank, waar een rentepercentage tegenover staat.

Voorbeeld: € 10.000 gestort op een bankrekening die 2 % rente per jaar geeft.

Rente = hoofdsom x rentepercentage = 10.000 x 2 % = (10.000 x 2)/100 = € 200

legde haar ook de rol van de **rente** uit, want dat was in het begin een mysterie voor haar.

2. Leren tegenover werken

Haar moeder voegde een fundamenteel element toe aan het beetje financiële kennis dat haar vader haar had bijgebracht: je kon ook kennis verzamelen om daarmee een ander soort vermogen op te bouwen. Niet financieel, maar daarom niet minder belangrijk. Haar moeder spoorde haar aan om te investeren in **menselijk kapitaal**. Ze zei: 'Extra jaren studie zullen je extra kennis en vaardigheden geven die je carrièremogelijkheden en verwachte inkomsten zullen vergroten'.

Maria moest erg wennen aan het idee dat een opleiding een investering is die lijkt op sparen van geld. Maar het inzicht was erg nuttig toen ze, na haar verplichte schooljaren, moest beslissen of ze verder ging leren of op zoek ging naar een baan. Niet dat ze erg twijfelde, want ze hield van leren en was ervan overtuigd dat ze door meer te leren een betere positie zou krijgen op de arbeidsmarkt. Net zoals dat ze met meer geld op de bank in de toekomst dingen kon kopen die ze zich anders niet kon veroorloven.

MENSELIJK KAPITAAL

Menselijk kapitaal is immaterieel bezit van kennis, ervaring, goede manieren en sociale en persoonlijke kenmerken (inclusief creativiteit) dat je kunt benutten in je werk en waarmee je economische waarde kunt creëren. Menselijk kapitaal wordt opgebouwd door ervaring, training en opleiding.

Een studiebeurs was noodzakelijk voor Maria, omdat ze haar ouders niet wilde belasten. Die zouden het toch al zonder haar financiële bijdrage aan het gezin moeten doen als ze ervoor koos om te gaan studeren in plaats van te gaan werken. Maria wist dat ze hard zou moeten studeren om een studiebeurs te kunnen krijgen. 'Vandaag offers brengen voor een betere toekomst' was haar motto. Ze zei dan ook vaak nee tegen uitnodigingen van vrienden, omdat ze zich wilde focussen op haar studie.

Maria voelde zich op zulke momenten rot, maar ze wist dat ze beloond zou worden in de vorm van betere kansen om haar doel te bereiken: een universitair diploma. Ze zou de eerste zijn in haar familie die dat zou bereiken! Het betekende meer studeren en offers brengen voor nu, maar hopelijk een beter leven in de toekomst. Enkele jaren later bereikte zij dat doel: een diploma in

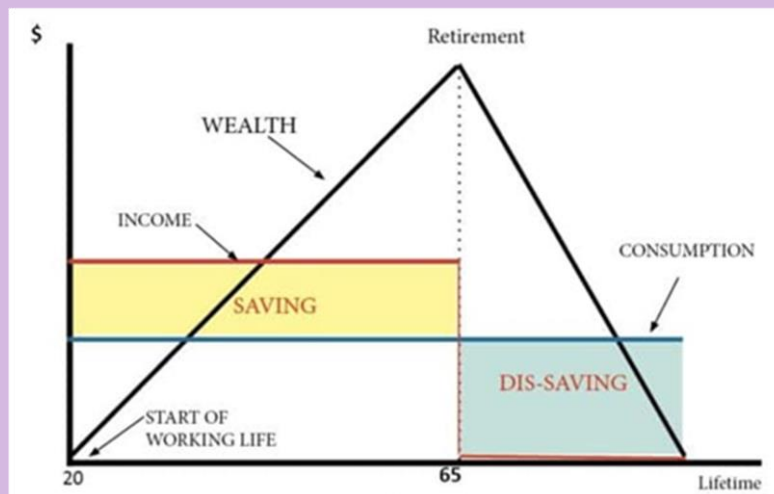

literatuur. Weer enkele jaren later gevolgd door een PhD (promotie tot doctor in de wetenschap), omdat ze graag wetenschappelijk onderzoek wilde doen.

MODIGLIANI'S LEVENSCYCLUSMODEL

In de vroege jaren vijftig van de vorige eeuw ontwikkelden Franco Modigliani, latere Nobelprijswinnaar voor economie, en Richard Brumberg een economisch model dat beschrijft hoe mensen gedurende het hele leven hun uitgaven en wat ze sparen plannen (of zouden moeten plannen), rekening houdend met zowel de huidige als de toekomstige middelen. De onderliggende aanname is: verstandige mensen willen graag een stabiele levensstandaard, ook in wisselende economische omstandigheden (bijvoorbeeld bij wisselende inkomens of noodzakelijke uitgaven). De enige manier om een (min of meer) constant uitgavniveau te bereiken na pensionering (als mensen niet meer werken en geen loon meer krijgen), is genoeg vermogen op te bouwen tijdens het werkzame leven (dus minder uit te geven dan je op dat moment verdient), zodat je na je pensionering kunt gaan 'ontsparen' (meer uitgeven dan je met het lagere inkomen van dat moment zou kunnen). Zo kan een achteruitgang in je uitgavenpatroon na pensionering worden voorkomen.

Zoals met alle theoretische modellen, komt Modigliani's model niet perfect overeen met de werkelijkheid. Inkomen en uitgaven zijn niet echt constant door de jaren heen, veranderingen in gezinsomstandigheden zijn ook belangrijk, enzovoort. Toch biedt dit model een bruikbaar inzicht in het belang van het bekijken van huidige keuzes, zoveel mogelijk rekening houdend met langetermijneffecten van die keuzes.

Na haar PhD in moderne literatuur wilde Maria graag gaan werken op een goede universiteit. Maar tot die tijd moest ze eerst een baan zoeken, het liefst in het onderwijs. Dan zou ze onafhankelijk zijn en tijd hebben om verder te gaan met haar onderzoek, terwijl ze wachtte op een kans op een aanstelling bij een universiteit. Dat deed ze. Eerst alleen als vervangend leraar, maar uiteindelijk met een vaste aanstelling. Enkele jaren later, na de publicatie van enkele

onderzoekresultaten in wetenschappelijke tijdschriften, kreeg ze een baan aan een goede universiteit, met een meer dan behoorlijk salaris, aardige collega's en geïnteresseerde studenten. Ze moest er veel vrije tijd voor opofferen, maar het was het waard!

Maria deed waartoe haar ouders geen kans hadden gehad. Zowel haar vader als

OPPORTUNITEITSKOSTEN

Opportuniteitskosten zijn de mogelijke voordelen die een persoon, investeerder of bedrijf misloopt als het ene alternatief in plaats van het andere wordt gekozen.

Bijvoorbeeld: als iemand beslist om al zijn geld op de bank te zetten, dan mist hij de kans om een deel te gebruiken voor andere, meer rendabele, investeringen.

haar moeder verlieten, zodra hun leerplicht verviel, school om te gaan werken en om thuis te gaan helpen. Zelfs als ze graag een vervolgopleiding hadden willen doen, dan hadden ze zich dat simpelweg financieel niet kunnen veroorloven. Eten en verwarming hadden prioriteit, en ervoor zorgen dat het gezin kon rondkomen. Ook het bescheiden loon van het jongste gezinslid hielp daarbij!

Maria's moeder heeft haar altijd gesteund. Ze zei: 'Je moet studeren. Ik heb nooit de kans gehad om een

degelijke opleiding te volgen. Wij meisjes werden grootgebracht om huisvrouw en moeder te worden. Jij hebt meer kansen. Gooi ze niet weg'.

Maria is haar moeder nog altijd dankbaar dat ze erop aandrong 'de kansen in het leven te vergroten'. Zij begreep intuïtief het begrip **opportuiniteitskosten**, een potentieel voordeel dat je misloopt als je het ene kiest en het andere niet.

Maria wilde haar kansen zo goed mogelijk benutten. Nadat ze haar eerste diploma had behaald, stuurde ze haar cv rond om te kijken wat haar mogelijkheden waren. Toen ze verschillende banen kreeg aangeboden, overwoog ze de voor- en nadelen van de keuzes en probeerde ze de mogelijke opbrengsten van elke keuze in te schatten. Net zoals je de opbrengst van een mogelijke investering inschat.

Een vervolgopleiding zou haar in staat stellen een nog betere baan te vinden, maar het zou bijvoorbeeld ook betekenen dat ze het gezin niet kon helpen een nieuwe auto te kopen (de oude was praktisch onbruikbaar). Zou 'het volgen van haar droom' voldoende reden zijn om een onmiddellijk, verre van verwaarloosbaar inkomen op te geven? Bovendien, zoals haar vader, die zich ernstig zorgen maakte over zijn eigen pensioen, altijd zei: 'als je jong begint met werken dan krijg je brandstof voor een toekomstig pensioen.' Door eerder voor haar pensioen te gaan sparen, zou ze ook eerder met pensioen kunnen.

Aan de andere kant: om verder te studeren zou ze materiële en immateriële kosten moeten maken. Zoals collegegeld, dat een aantal jaar betaald moet worden, maar ook tijd en inzet en - opnieuw - het opgeven van vrije tijd. Dat collegegeld zou het, in haar geval, min of meer noodzakelijk maken om een studiebeurs te krijgen in plaats van terug te vallen op studieleningen (zie deel 2), En dan was er nog het risico van voortijdig stoppen met de studie. Dat zou betekenen dat ze kostbare jaren zou hebben verspild. Maria besteedde veel tijd aan de afweging van de mogelijkheden in een soort **kosten-batenanalyse**. Maar door de vele onderdelen – eigenlijk teveel – kon ze niet alles goed overzien.

KOSTEN-BATEN ANALYSE

Een kosten-baten analyse is een methode om de verwachte winstgevendheid van een investering of andere economische beslissing in te schatten.

Er wordt een berekening gemaakt door de voordelen op te tellen en de kosten af te trekken, alles tegen de huidige waarde (zie deel 2), die verbonden zijn aan de beslissing, zowel materieel als immaterieel. In een meer geavanceerde analyse kan ook gekeken worden naar opportuniteitskosten.

Bijvoorbeeld: een bedrijf dat wil uitbreiden en een nieuwe vestiging wil openen.

Toch trok ze de conclusie dat doorstuderen het waard was voor ‘betere carrièremogelijkheden en verwachte inkomsten’, zoals haar moeder haar verteld had. Maria was verbaasd dat haar moeder het woord ‘verwachte’ gebruikte. Zij en haar moeder hadden beiden niet de wiskundige kennis om dit precies te begrijpen, maar ze wisten wél dat je je ergens voor kon inzetten en dat het iets zou opleveren. Niet alleen in termen van persoonlijke tevredenheid, maar ook in termen van geld. Alsof je geld investeerde.

Uiteindelijk heeft Maria nooit spijt gehad van haar beslissing om verder te studeren en te promoveren. Toen ze later met collega’s van de economische afdeling sprak, besepte ze dat ze de juiste aanpak had gekozen. Ze had gehandeld op basis van een gezonde financiële basiskennis, zelfs zonder dat iemand haar de belangrijkste begrippen daarvan had geleerd. Achter alle cijfers die soms moeilijk te interpreteren zijn, staan economie en financiën veel dichter bij ons leven dan we zouden kunnen denken. Zowel nu als in de toekomst.

3. Sparen tegenover schuld

Ondanks haar liefde voor literatuur was Maria ook altijd heel praktisch. Hoewel haar ouders nooit een uitgebreide opleiding hadden voltooid, hadden zij haar toch enkele goede principes voor het beheren van geld bijgebracht. Het was toen natuurlijk een andere tijd, maar een deel van hun advies geldt vandaag de dag nog steeds.

Haar ouders hadden zuinigheid altijd beschouwd als een deugd en, daar tegenover, schuld – behalve om een huis te kopen – als een soort zonde. Hun economische beslissingen hadden zowel een morele als een rationele economische basis. Maria was hier minder principieel in, maar ze maakte toch gebruik van wat haar ouders haar hadden ingeprint. Door al op jonge leeftijd te sparen, leerde ze goed met geld om te gaan. Bovendien kon ze, door haar budgetplan met de werkelijke inkomsten en uitgaven te vergelijken, controleren hoever ze was afgeweken van haar originele plannen en om welke redenen.

In de zeldzame gevallen dat Maria geld tekortkwam, wanneer haar uitgaven hoger waren dan haar inkomsten, bleek budgettering zeer bruikbaar te zijn. Ze begreep dat ze in het begin alleen gekeken had naar *terugkerende uitgaven*, terwijl er ook *onverwachte uitgaven* konden zijn. Zoals bijvoorbeeld een pizza eten met vriendinnen. In zo'n geval kan sparen helpen om onvoorziene uitgaven op te vangen. 'Sparen voor een slechte dag' noemde haar moeder dat, voordat economen dit concept opnamen in hun modellen. Een soort zelfverzekering tegen onverwachte, onvermijdelijke uitgaven. Maria en haar man Peter waren jaren later geschokt toen ze erachter kwamen hoeveel huishoudens niet eens een onverwachte uitgave van € 5.000 zouden kunnen betalen. Als ze niet uit voorzorg gespaard hadden, dan zou Maria nu geen rust hebben en zich continu zorgen maken over geld.

Maria wist dat sparen ook een goede strategie was voor geplande uitgaven. Ze leerde om SMART doelen te formuleren: *Specifieke, Meetbare, Acceptabele, Realistische* en *Tijdgebonden* doelen. Dit zag je terug in de manier waarop ze financiële besluiten nam. Toen Maria en Peter bijvoorbeeld naar hun nieuwe woning verhuisden, maakten ze een plan welke uitgaven onmiddellijk nodig waren en wat kon wachten. Het vervangen van oude apparaten bijvoorbeeld, zoals hun oude wasmachine die noch energie-efficiënt noch milieuvriendelijk was. Maria wilde haar buffer, een kleine reserve die ze had opgebouwd uit voorzorg, niet kwijtraken. Ze gaf er daarom de voorkeur aan om elke maand wat geld te sparen om zo het gewenste bedrag over een langere periode bij elkaar te krijgen.

De situatie was anders toen Maria en Peter erover dachten een nieuwe, zuinige auto te kopen. Maar ze hadden – opnieuw – te maken met hun nog steeds strenge budgetbeperkingen. Natuurlijk ze hadden in termijnen kunnen betalen, maar dat zou betekenen dat ze daaraan nog een deel van hun maandelijkse inkomen kwijt zouden zijn. Maria had een soort gouden regel die ze ook dankte aan haar moeders indirecte lessen: schuld was alleen toegestaan voor het kopen van een huis of voor onverwachte, onvermijdelijke uitgaven. Niet voor plezier, zoals het financieren van vakanties. Over het kopen van een auto op afbetaling zou haar moeder op z'n minst haar wenkbrauwen hebben gefronst.

Hoewel Maria geneigd was haar moeders adviezen op te volgen – altijd een beetje sparen, mogelijk voor specifieke doelen (voorzorg is er daar ook één van) en zeer voorzichtig zijn met het aangaan van schulden – was ze meer pragmatisch en flexibeler dan haar moeder. Ze had de gewoonte om voor- en nadelen van beslissingen te overwegen en beschouwde sparen niet als altijd goed en schuld niet als altijd slecht. Op school had ze een macro-economisch boek gelezen waarin werd uitgelegd dat meer sparen door de bevolking de economie zou kunnen schaden met uiteindelijk een **recessie** en toenemende werkloosheid tot gevolg. Dit stelde Maria meer op haar gemak om duurzame huishoudelijke goederen op afbetaling te kopen. In ieder geval had ze meer over economie geleerd dan haar ouders en wist ze dat de dingen altijd gecompliceerder waren dan ze op het eerste gezicht leken. Soms beredeneerde

RECESSIE

Recessie is een periode van aanzienlijke vermindering van algemene economische activiteit. In macro-economische termen wordt het gedefinieerd als 2 opeenvolgende kwartalen van economische achteruitgang, meestal geassocieerd met een stijging van het werkloosheidspercentage, lagere productiviteit en een lager bestedingsniveau.

Een beruchte recessie was de Grote Recessie, die startte als een financiële crisis in de Verenigde Staten in 2007 en die zich daarna over de hele wereld verspreidde.

ze zelfs dat ze door een beetje schuld aan te gaan feitelijk de economie zou helpen!

Hoewel ze niet gewend was om de financiële markt op te gaan, was Maria zich wat betreft hun spaargeld bewust van een generatieverschil. Peter liet dit soort financiële beslissingen overigens graag aan Maria over. Zij zou zich niet, zoals haar ouders, beperken tot het storten van geld op een spaarrekening. Ze wist dat dingen waren veranderd en dat geld in een kluis bewaren een voorzichtige, maar

lang niet altijd de beste keuze was. Anders dan vroeger, is de rente op bankrekeningen en vergelijkbare deposito's bijna 0 procent, en de kosten kunnen de rente zelfs overstijgen. Dit maakt het wellicht verstandiger je geld op een andere manier weg te zetten, zoals in *obligaties* (zowel staats- als bedrijfsobligaties), *beleggingsfondsen*, een lijfrente als extra voorziening voor het pensioen, of zelfs in *aandelen* (zie delen 3 en 5).

Maria kende het oude gezegde 'niet al je eieren in 1 mandje leggen'. Als kind had ze zelfs gelachen om het idee dat iemand alle eieren in het mandje zou breken. Dus was ze bereid om enig risico te nemen voor een deel van hun financiële vermogen, in ruil voor een hogere verwachte opbrengst. Een deel moest veilig blijven voor de aanbeting van het huis dat ze van plan waren te kopen – het gezin breidde zich uit – en voor hun oude dag. Hun financiële vermogen bestond daarom dan ook voornamelijk uit staatsobligaties van verschillende looptijden,

DIVERSIFICATIE

Diversificatie is een risicomanagementtechniek die een ruime verscheidenheid aan investeringen ('activa') combineert, omdat een portfolio bestaande uit verschillende soorten investeringen gemiddeld een veiligere opbrengst oplevert dan een portfolio waarbij alles is belegd in een enkele specifieke beleggingsvorm.

Voorbeeld: beleg niet al je geld in aandelen van één specifiek bedrijf, maar spreid het over aandelen van een flink aantal bedrijven in verschillende sectoren.

en uit de waarde van hun bijdrage aan het pensioenfonds van hun werkgever.

De rest van hun vermogen was geïnvesteerd – toen ze jonger waren en erop konden vertrouwen dat ze nog een lang werkzaam leven voor zich hadden – in riskantere activa, volgens wat aan haar was uitgelegd als

portfoliodiversificatie. Met die diversificatie waren er, zelfs als een investering slecht afliep,

nog andere investeringen die het verlies konden goedmaken en konden zorgen voor een positief totaalresultaat. Hoewel ze als kind plezier had gehad over de gebroken eieren, ziet Maria investeren nu als het doen van boodschappen voor een quiche: stop de helft van de eieren in de ene tas en de andere helft in de andere. Dan blijven er, zelfs als een van de tassen zou scheuren, toch nog eieren over voor het avondeten.

SAMENGESTELDE RENTE

Samengestelde rente houdt in dat de waarde van de opgebouwde rente van een investering wordt toegevoegd aan het totale kapitaal om extra rente te genereren.

Obligaties, zoals alle andere activa, hebben een rentepercentage dat overeenkomt met de opbrengst als percentage van het geïnvesteerde bedrag. Dit wordt 'enkelvoudige rente' genoemd. Je kunt nog meer verdienen als je de tijd voor je laat 'werken'. In plaats van elk jaar de opgebouwde rente op te nemen, kun je deze herinvesteren. Zo krijg je samengestelde rente, die op lange termijn je winst aanzienlijk kan verhogen. Het is daarom goed vroeg te beginnen met investeren: des te eerder je start, des te eerder geld 'uit zichzelf' gaat groeien.

Voorbeeld: zowel Ingrid als Henk hebben € 10.000 geïnvesteerd in financiële obligaties die 5 % per jaar opbrengen, uitbetaald aan het einde van elk jaar. Henk investeert de opbrengst steeds in identieke obligaties, terwijl Ingrid haar jaarlijkse opbrengst meteen uitgeeft.

Laten we eens kijken hoeveel hun investeringen in de loop van de tijd opbrengen.

Ingrid			
Jaar	Rente	Uitgave	Activa
1	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
2	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
3	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
4	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
5	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
6	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
7	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
8	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
9	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
10	$10,000 \times 5\% = 500$	500	10,000
		5.000	
TOTAAL = 10.000 + 5.000 = 15.000			

Henk			
Jaar	Rente	Uitgave	Activa
1	$10,000 \times 5\% = 500$	0	10,500
2	$10,500 \times 5\% = 525$	0	11,025
3	$11,025 \times 5\% = 551.25$	0	11,576.25
4	$11,576.25 \times 5\% = 578.81$	0	12,155.06
5	$12,155.06 \times 5\% = 607.75$	0	12,762.81
6	$12,762.81 \times 5\% = 638.14$	0	13,400.95
7	$13,400.95 \times 5\% = 670.05$	0	14,071
8	$14,071 \times 5\% = 703.55$	0	14,774.55
9	$14,775.55 \times 5\% = 738.73$	0	15,513.28
10	$15,513.28 \times 5\% = 775.66$	0	16,288.94
		0	
TOTAAL = 16.288,94 + 0 = 16.288,94			

Je kunt voordeel behalen door je jaarlijkse opbrengst te herinvesteren, zodat het door samengestelde rente tot een groter kapitaal leidt. Hoe langer de periode is, des te groter is de opbrengst. Als we in het voorbeeld kijken naar een periode van 40 jaar, dan is het totaal van Ingrid € 30.000 (waarvan € 20.000 uitgegeven, € 500 per jaar), terwijl Henk na 40 jaar een totaalbedrag van € 70.400 heeft!

4. Woonkeuzes

Toen Maria naar de universiteit ging, moest ze haar ouderlijk huis verlaten en woonruimte dicht bij de universiteit zoeken. Ze nam contact op met het bureau van de universiteit dat studenten helpt met het vinden van betaalbaar onderdak. Met een deel van haar studiebeurs kon ze een kamer huren in een studentenflat. Dat bleek een goede oplossing te zijn. Na haar PhD in moderne literatuur, door hard te werken maar ook met grote persoonlijke voldoening, was Maria klaar voor haar eerste baan. Ze wilde zich aan onderzoek gaan wijden, maar moest wel in haar levensonderhoud voorzien. Daarom haalde ze een lesbevoegdheid en solliciteerde op verschillende plaatsen, totdat het haar lukte om invaldocent te worden.

Ze kwam terecht op een school die zich op ongeveer 1 uur reizen van haar ouderlijk huis bevond. Het was wel vervelend om elke dag heen en weer te moeten reizen en ze verlangde naar zelfstandigheid, maar ze kwam er al snel achter dat de kosten om iets te huren veel hoger zouden zijn dan de kosten van openbaar vervoer. Verder had ze thuis ook gratis maaltijden en andere voordelen (haar moeder deed de was!). Maria besloot, een beetje gefrustreerd, dat het toch verstandig was om weer bij haar ouders te gaan wonen. Ze was wel vastbesloten bij te dragen aan de kosten van het huishouden.

Toen Maria Peter had ontmoet, veranderde de situatie. Binnen 1 jaar zouden ze trouwen. Toen ze besloten om samen te gaan wonen, had ze net een vaste aanstelling gekregen als docent op een middelbare school. Daardoor kon ze financieel zelfstandig zijn, terwijl Peter als junior geoloog werkte, gespecialiseerd in het beheer van watervoorraden. Ze moesten nu gaan kiezen tussen het kopen of het huren van een woning die groot genoeg was voor hen beiden.

LIQUIDITEIT

Liquiditeit is het gemak waarmee geld op een rekening of een belegging kan worden omgezet naar contant geld.

Voorbeelden: cash en bankrekeningen hebben de hoogste vorm van liquiditeit (er is bijna geen tijd nodig voordat je over het geld kunt beschikken), terwijl andere financiële activa, zoals obligaties en aandelen, minder liquide zijn: het kost geld en tijd om ze om te zetten in contant geld.

Ook materiële activa hebben meestal een lage liquiditeit (een woning of een kunstwerk verkopen kan veel tijd kosten).

Peter neigde naar huren. Hij zei dat huren meer flexibiliteit gaf en de kans bood om gemakkelijk te verhuizen wanneer ze dat moesten vanwege hun werk. Bovendien is het hebben van een koopwoning een grote investering met een erg lage **liquiditeit**. Het geld dat je in de woning steekt, zou je nodig kunnen hebben als je niet genoeg cash hebt of niet genoeg geld op de bank hebt staan. En woningbezit betekent bovendien dat je onroerendgoedbelasting moet betalen. Maar Maria vertelde

dat haar moeder altijd zei dat huren hetzelfde is als 'geld uit het raam gooien', terwijl kopen een investering is voor de toekomst.

Voordat ze een beslissing namen, vroegen ze een financieel adviseur meer informatie over de noodzakelijke aanbetaling, de hypotheekmogelijkheden en hypotheekkosten, de terugbetalingsschema's, het verschil tussen vaste en variabele rentepercentages, de afsluitkosten, de aftrekbaarheid van de rente voor de belasting en verschillende andere aspecten.

HYPOTHEEK

Een hypotheek is een vorm van schuld, verzekerd door een onderpand (meestal een huis), met de verplichting terug te betalen door middel van een vooraf bepaalde serie van betalingen.

De 2 belangrijkste vormen van hypotheekcontracten zijn hypotheeken met een vaste rente en hypotheeken met een variabele rente. Bij een vaste rente blijft het rentepercentage gelijk tijdens een groot deel of zelfs de hele looptijd van de hypotheek; bij een variabele rente varieert het rentepercentage afhankelijk van de ontwikkelingen op de financiële markt. Dit betekent dat hypotheeken met een variabele rente soms tegen een voordelig tarief aangeboden kunnen worden, terwijl een hypotheek met een vaste rente meestal veiliger is. Zie deel 4 voor meer informatie.

Je moet er in ieder geval voor zorgen dat er voldoende inkomen overblijft na de maandelijkse hypotheekbetaling, zodat je geen aanvullende leningen moet afsluiten en schulden op schulden stapelt (met hoge rentekosten als gevolg).

Ze namen alle informatie serieus door. En nadat ze hun huidige en te verwachten financiële situatie hadden bekeken, besloten ze gezamenlijk een huis te kopen dat groot genoeg was voor hen én voor mogelijke 'kleine nieuwkomers'. En jawel: 1 jaar later voegde dochter Emma zich bij het gezin, 4 jaar later gevolgd door kleine Tom.

Maria stopte echter niet met haar baan als lerares. Ze vond zelfs de tijd om wat onderzoek uit te voeren en te publiceren, wat haar later de mogelijkheid gaf om docent aan de universiteit te worden. Toen ze die baan kreeg, stond ze weer voor een moeilijke keuze: met het gezin verhuizen of heen en weer reizen. Ze wilde niet dat haar kinderen afscheid moesten nemen van hun school, vrienden en activiteiten. En haar man zou dan heen en weer moeten gaan reizen. En ze zouden een nieuwe **hypotheek** moeten afsluiten, terwijl ze nog steeds voor hun huidige huis aan het betalen waren. Uiteindelijk was de gemakkelijkste optie een klein appartement te huren voor Maria, zodat ze kon overnachten als haar aanwezigheid op de universiteit noodzakelijk was. De overige tijd zou ze bij haar gezin zijn, om haar deel van de gezinstaken op zich te nemen en te werken aan haar onderzoek. Het leven bestaat uit keuzes, en er moeten compromissen worden gesloten.

5. Pensioneringskeuzes

Na meer dan 30 jaar lesgeven, is Maria nu in de 60. Ze is tevreden met wat ze heeft bereikt in haar leven en met haar pensionering. Met pensioen gaan was geen gemakkelijke keuze. Ze hield van haar baan: lesgeven en onderzoek doen. Zonder de druk van het moeten publiceren in toptijdschriften, was het haar gelukt om een paar keer in gerenommeerde wetenschappelijke tijdschriften te publiceren. En haar 2 boeken waren succesvoller dan ze had gedacht.

Het was bijna zoals Mark Twain, een van haar favoriete schrijvers, eens had gezegd: 'Vind een baan die je leuk vindt om te doen en je hoeft je hele leven geen dag te werken.' Daarom had Maria haar pensionering zo lang mogelijk uitgesteld (ze wist dat ze in dat opzicht beter af was dan vele anderen) en ze bleef ook vrijwilligerswerk doen na haar pensioen. Zo gaf ze Engelse les aan immigranten. Het gaf haar voldoening.

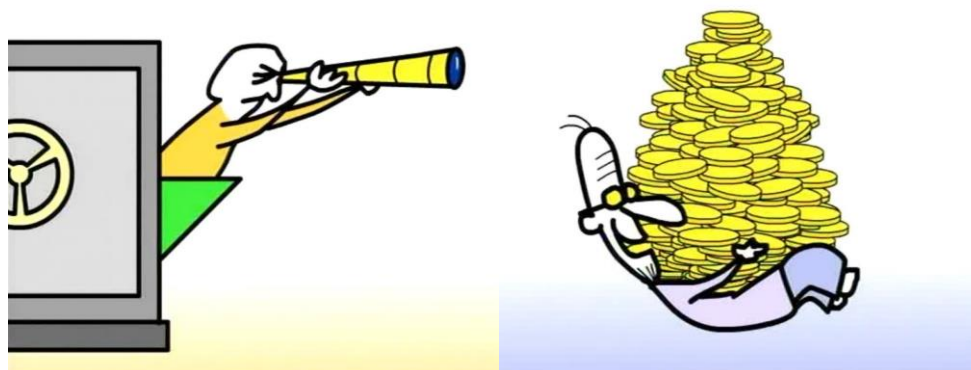
Ze wist ook dat zo lang mogelijk doorwerken economisch handig was, omdat ze door te blijven werken de verhouding tussen haar pensioenuitkeringen en haar looninkomen vóór pensionering zou kunnen verhogen (nu iets boven de 70 procent). Op de personeelsafdeling van de universiteit hadden ze haar duidelijk de mechanismen van de **pensioenopbouw** uitgelegd: iedere euro die je bijdraagt telt voor je pensioen en voor een zekere hoeveelheid 'pensioenvermogen'. Als je later met pensioen gaat, krijg je een hoger pensioen.

PENSIOENOPBOUW

Een pensioenregeling houdt in dat er elke maand een deel van het loon systematisch wordt ingehouden. Al die bijdragen vormen samen het toekomstige pensioen. Vroege bijdragen hebben meer waarde door samengestelde rente, dus je zou kunnen denken dat je het beste zo vroeg mogelijk kunt gaan werken. Maar in menselijk kapitaal investeren en zorgen voor een degelijke opleiding vergroot het te verwachten inkomen en helpt zo dus ook om meer pensioen op te bouwen, met voordelen op de lange termijn.

Je moet je ervan bewust zijn dat pensioenbijdragen in principe huidig inkomen veranderen in toekomstig inkomen. Een regelmatige en voldoende lange werkcarrière is een belangrijke voorwaarde voor het opbouwen van een goed pensioen, want een periode zonder werk betekent meestal minder pensioenopbouw en een lager pensioen. In dat geval wordt zelf sparen nog belangrijker om voldoende middelen te hebben voor de oude dag. Om tegenvallers te voorkomen, is het belangrijk om goed je pensioen en pensionering te plannen en, als dat nodig is, alternatieven te bedenken om te compenseren voor onvoldoende pensioenopbouw (zie deel 5 voor meer informatie).

Maria had al jong geleerd dat het nooit te vroeg is om te zorgen voor financiële zekerheid op je oude dag. Ze probeerde op de hoogte te blijven door het nieuws en talkshows te volgen, kranten te lezen, op het internet betrouwbare bronnen te raadplegen en uit te kijken voor mogelijk fake nieuws. Als werknemer van de universiteit nam ze verplicht deel aan een goede pensioenregeling. De personeelsadministratie had haar uitgelegd hoe het systeem werd gefinancierd (een zogeheten omslagstelsel), en ze begreep dat het personeel nu premie betaalde waarvan de pensioenen voor de gepensioneerden van nu betaald werden. Dit was een contract tussen generaties, hadden ze uitgelegd, en geen slecht contract zolang er genoeg jongeren aan meededen en hun salarissen in voldoende mate toenamen. Zo hielp zij zolang ze werkte de pensioenuitkering van haar moeder te financieren, terwijl haar kinderen mee zouden gaan betalen aan die van haar en die van Peter.

Maria wist ook dat experts zich afvroegen hoe het zat met de houdbaarheid van de sociale zekerheid. Ze had gelezen dat, zelfs in het domein van de pensioenen, al te genereuze beloften de financiële stabiliteit van de regelingen konden ondermijnen. Daarom waren er hervormingen geweest en was het systeem versterkt door de pensioengerechtigde leeftijd te verhogen: mensen moeten langer werken. Ook waren de pensioenen minder riant geworden.

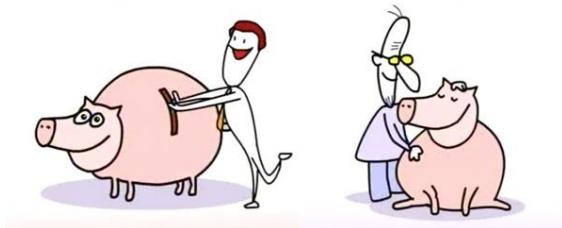
OMSLAGSTELSEL: CONTRACT TUSSEN DE GENERATIES

In een omslagstelsel ontvangen gepensioneerden hun pensioen dankzij bijdragen die worden betaald door huidige werkenden. Dat gebeurt onder de aanname dat toekomstige generaties ook zullen betalen voor de pensioenen van wie dan gepensioneerd is. In de meeste landen is een deel van het pensioen geregeld via zo'n omslagstelsel. In Nederland geldt dat voor de AOW.

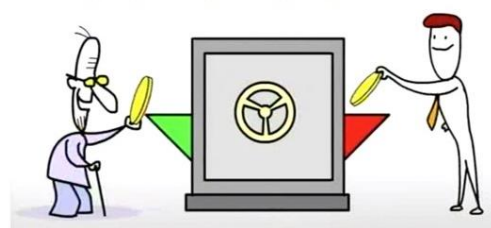
Bij een contract tussen generaties wordt de staat geacht ook de belangen van de toekomstige generaties te vertegenwoordigen, die uiteraard niet zelf kunnen deelnemen aan de overeenkomst.

Om voorbereid te zijn op mogelijke tegenvallers op hun oude dag, hebben Peter en Maria ook vrijwillig extra spaargeld ingelegd bij hun beroepspensioenfonds, in aanvulling op de verplichte premies. Dit is geen **contract tussen generaties**: het extra pensioen wordt betaald uit alle eigen bijdragen van Peter en Maria en de rendementen daarvan. Net als voor hun andere financiële activa, heeft Maria voorzichtig gehandeld door diversificatie, met een groter deel aandelen in hun portfolio, toen ze jong waren en meer risico konden nemen. Gelukkig hebben ze geen verlies geleden over het gehele pensioenportfolio en zijn ze later overgestapt op veiliger activa, zoals staatsobligaties. Hun pensioen ziet er daarom goed uit, vooral ook gezien het feit dat de gezondheidszorg zo is georganiseerd dat ze niet zelf voor hoge kosten zullen hoeven op te draaien. Peter en Maria kunnen hun oude dag met genoeg vertrouwen tegemoet zien en zelfs wat opzij zetten als erfenis voor hun kinderen.

Particuliere pensioenfondsen
(kapitaaldekking)

Staatspensioen
(gebaseerd op omslagstelsel)

Maria's moeder is echter bezorgd. Ze is nu bijna 90 en woont in het huis waarin ze lang met haar man woonde, die jaren geleden is overleden. Ze wil niet verhuizen, tenminste: 'niet zo lang ik thuis wonen aankan'. Het probleem is dat ze steeds zwakker wordt, ook vanuit financieel oogpunt, want de zorgkosten nemen voortdurend toe en niet alles wordt betaald door de verzekering (zoals bijvoorbeeld de niet-medische thuiszorg). Omdat Maria's moeder een trotse vrouw is, leeft ze van haar pensioen en vult ze dit af en toe aan van haar spaarrekening, die nu bijna leeg is.

Maria heeft voor haar moeder de mogelijkheid van een omkeerhypotheek overwogen (zie deel 4), een financieel product dat haar moeder liquiditeit zou geven gehaald uit het huis en waardoor ze zonder financiële zorgen zou kunnen leven. Haar moeder weigert echter koppig, waardoor Maria haar moeder vaak moet helpen met betalingen aan de zorgverlener. Maria gaat daarom toch kijken naar nieuwe financiële producten zoals deze omkeerhypotheek, waardoor het mogelijk wordt om geld te onttrekken aan niet-liquide middelen zoals een huis.

Als ze thuiskomt met haar boodschappen, beseft Maria dat ze optimistisch naar de toekomst kan kijken. Dankbaar voor familieliefde, een sociaal netwerk, boeken, spaargeld, materieel vermogen en financiële basiskennis, reflecteert ze op haar pensionering. Het is een periode waarin ze niet langer streng gebonden is aan plicht en geld, maar haar energie en kennis kan wijden aan de zorg voor anderen en aan andere dingen die haar persoonlijke voldoening geven.